LANDSLOV JUBILEET
1274 2024

PowerPoint til bruk for lærere
Tilpasset: 5.-7.trinn

1. **Ressursfordeling: Fattig og rik**
2. **Konflikthåndtering: Forbrytelse og straff**
3. **Menneskeverd: Nåde med de fattige**

Undervisningsmaterialet er utviklet av Meinrad Pohl, førsteamanuensis i historie ved Høgskulen på Vestlandet i samarbeid med Bymuseet i Bergen.

Tilbudet er utviklet i forbindelse Landslovsjubileet 2024, og er til fritt bruk for alle.

1. Fattig og rik

Magnus Lagabøtes Landslov fra 1274

Meinrad Pohl
Høgskulen på Vestlandet

I middelalderen var de fleste mennesker avhengig av jordbruk.

- Dette betyr at de fleste mennesker i middelalderen var bønder.
- **Det fantes to typer bønder:**
  - bønder som eide jord, kalt selveiere.
  - bønder som ikke eide jord og måtte leie den, kalt leilendinger.
- Leien som leilendinger måtte betale kaller man landskyld.
- Selveiere kunne være rike, mens de fleste leilendinger var fattige.

Øverst:Leiekontrakten bekreftes med håndslag. (Codex Hardenbergianus, Det Kgl. Bibliotek, GKS 1154 folio, bl. 35 r.)

Nederst: Bonde (med plog) betaler landskyld til jordeieren. Tysk lovbok (Sachsenspiegel) fra ca. 1220. Universitätsbibliothek Heidelberg /cpg/164/0032

Å være rik betydde å eie mye jord.

Jord kunne man leie bort til bønder og få leie for det: landskylden.

De største jordeiere i Norge i middelalderen var:

- **Kongen**
- **Kirken**
- **Adelen**

Adelig jordeier (med diadem) mottar landskyld fra leilendingen som høster korn. Universitätsbibliothek Heidelberg /cpg/164/0031

- Bøndene var avhengig av det landet deres ga dem.
- Hadde man fruktbar jord, kunne man dyrke korn på en åker.
- Ikke så fruktbar jord kunne brukes som beite for husdyr.
- Husdyr kunne gi melk, kjøtt, ull og skinn.
- Hadde man skog, kunne man ta ut tre som ved eller byggemateriale.
- Gikk det dårlig med kornet på åkeren eller husdyrene på engen, sultet bøndene.

UB Heidelberg / cpg 164/0029

UB Heidelberg / cpg 164/0029

Folk som bodde i byen var ikke bønder.

Folk i byen kunne være kjøpmenn, håndverkere, eller løsarbeidere.

Kjøpmenn kjøpte og solgte varer.

Håndverkere laget ting av råvarer.

Eksempler:

En vever kunne lage stoff av ull.
En tømrer kunne bygge et hus av tre.
En smed kunne lage verktøy av jern.

Løsarbeidere tok jobber der det var mulig.

UB Heidelberg/ cpg164/0066

Husbygging (oppe) og taktekking (nede).

UB Heidelberg/ 164/0027

- Kjøpmenn var ofte rike.
- Noen håndverkere kunne og være rik, men de var mindre velstående enn kjøpmenn.
- Løsarbeidere var ofte fattige.
- Ble man syk og kunne ikke jobbe, fikk man ingen lønn.
- Sykdom førte ofte til fattigdom og sult.

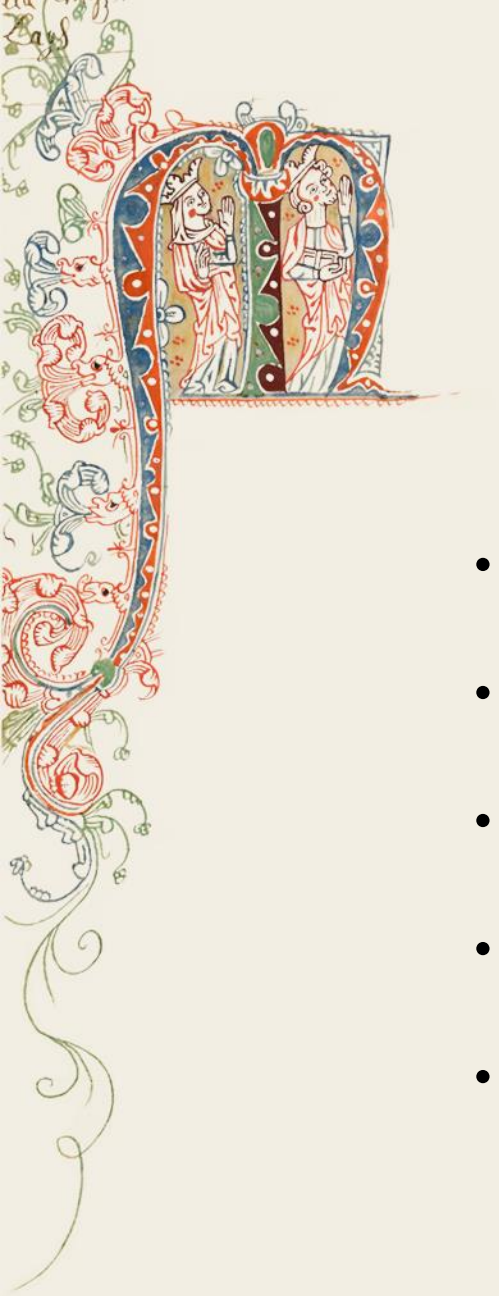

På 1200-tallet vokste befolkningen i Norge.

- Matproduksjonen økte ikke like raskt som befolkningen.
- Det ble flere fattige mennesker.
- På landsbyen måtte bøndene sørge for de fattige.
- I byen tok hospitaler seg av de fattige.
- De fattige fikk ikke mer enn det de akkurat trengte for å overleve.

- Fram til ca. 1050, var hver femte innbygger i Norge en slave.
- Disse slavene kalte man treller.
- Trellenes eier måtte sørge for dem, gi dem mat og klær.
- Fram til 1200 ble alle treller gitt fri.
- De frigitte trellene måtte klare seg selv.
- Det ble enda flere fattige mennesker.

En ufri blir satt fri. UB Heidelberg / cpg164/0050

Oppgave:

Forestill deg du lever på 1200-tallet, er fattig og sulten.

Hva kan du gjøre på landet?

Hva kan du gjøre i byen?

2. Forbrytelse og straff

Magnus Lagabøtes Landslov fra 1274

Meinrad Pohl
Høgskulen på Vestlandet

Hva gjør man med en tyv i et samfunn uten lover og regler?

Man straffer de som har gjort urett mot en selv.

Dette kaller man hevn.

Hevn betegner gjengjeldelse – ofte med vold - av urett eller påført skade.

Fordelen er	–	det er avskrekkende.
Ulempen er	–	det finnes ingen grense; hevn fører til hevn; det kan bli et endeløs kretsløp.

En løsning kan være: å bli enig om strenge regler for hvordan hevn utøves.

Situasjonen i Norge før 1274

- Felleskapet straffer folk for begått urett.
- Felleskapet er representert gjennom tinget.
- Tinget er en forsamling av alle frie menn innenfor et gitt område.

  Tinget lager regler for straff. Det vil si at tinget er lovgiver.

  Tinget straffer urett etter reglene. Det vil si at tinget er domstol.
- Man kan si at felleskapet utøver hevn etter regler.
- Dette utelukker kretsløpet av hevn og mothevn.

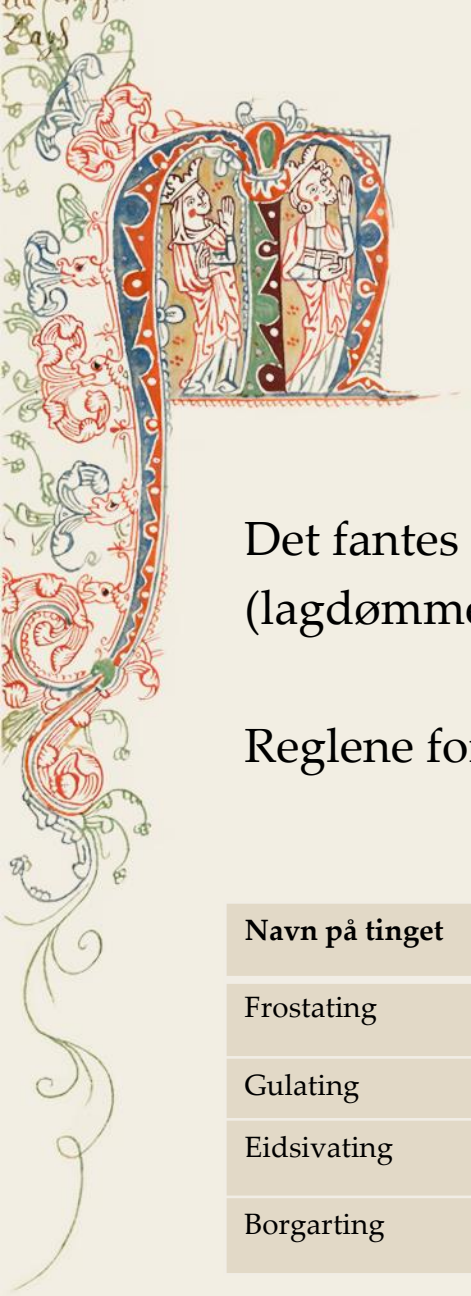

Tingene

Det fantes fire store ting i Norge med hvert sitt område (lagdømme) og hvert sin lov.

Reglene for straff kunne være nokså forskjellige.

Navn på tinget	Navn på området	Området i dag	Navn på loven
Frostating	Frostatingslag	Trøndelag	Frostatingslov
Gulating	Gulatingslag	Vestland	Gulatingslov
Eidsivating	Eidsivatingslag	Innland	Eidsivatingslov
Borgarting	Borgartingslag	Oslo-området	Borgartingslov

Situasjonen i Norge etter 1274

Konge Magnus Håkonsson – senere kalt Lagabøte (lovforbedrer) – lar skrive en ny lovbok: Landsloven.

Nå er det én lov - de samme regler
- som gjelder i alle fire lagdømmer og derved i hele Norge.

Det nye er at kongen lager reglene, ikke lenger tinget.

Det vil si at kongen er lovgiver.

Men tinget fungerer fremdeles som domstol.
Tinget dømmer etter kongens lov.
Man kan si at tinget øver hevn i kongens navn.

Kongen gir lovboken til lagmannen. Kongen sitter, lagmannen må stå. Det viser at kongen står over lagmannen og derved over tinget. (Det Kgl. Bibliotek, GKS 1154 folio, bl. 1. v.)

Ulike typer straff

Fengsel som straff var ukjent i middelalderen.

Fengsel var bare til å fastholde en forbryter fram til rettssaken.

Vanlige straffer for tyveri kunne være:

- bøter
- straffer på kroppen
  - pisking
  - brennemerking
- fredløshet = miste beskyttelsen gjennom loven.
  Alle kunne drepe en fredløs uten å risikere straff.
- dødsstraff

Betaling av bøter til den skadete (venstre) og kongen (høyre). Tysk lovbok (Sachsenspiegel) fra ca. 1220. UB Heidelberg /cpg/164/0038

Pisking av en forbryter. Ved gjentakelse truet dødsstraff, symbolisert gjennom mannen med sverdet. (Codex Hardenbergianus, Det Kgl. Bibliotek, GKS 1154 folio, bl. 57 r.)

Oppgave:

I Landsloven finnes det en gradering av straffen etter alvorlighet, avhengig av verdien av det som ble stjålet.

Hvor stor er forskjellen mellom de forskjellige straffene?

Hva kunne være grunnen for at ikke alt tyveri straffes likt?

Type tyveri (alvorlighetsgrad)	Straff ved første gang	Straff ved gjentagelse	Straff ved 2. gjentagelse	Straff ved flere ganger
mat, på grunn av sult	-	-	-	-
høy fra veikanten til hesten på reise	-	-	-	-
hunder, katter eller ting under 1 øre i verdi (nasking)	bot: 1 øre til eieren 2 øre til kongen	-	-	-
tyveri fra hager	erstatning av dobbel verdi til eieren + 2 øre skadebot	-	-	-
verdi av 1 øre eller mer	3 mark bot eller pisking	6 mark bot, eller pisking og brennemerking med en glødende nøkkel på kinnet	6 mark bot og pisking	død
verdi av ½ mark eller mer	13 mark og 8 ørtuger eller pisking og fredløshet	død	-	-
verdi av 1 mark eller mer	miste all eiendom + straff bestemt av ting, men skal beholde livet	miste all eiendom og livet	-	-

(mark, øre og ørtuger er vektenheter fra middelalderen for sølv)

3. Menneskeverd

Magnus Lagabøtes Landslov fra 1274

Meinrad Pohl

Høgskulen på Vestlandet

Nåde med de fattige

Landsloven hadde ingen straff for tyveri på grunn av nød.

Dette var uvanlig

- i forhold til eldre norske lover, og
- i forhold til samtidige lover i Europa.

Dette viser at kongen tenkte på de fattige da loven ble skrevet.

Hvorfor bryr kongen seg om de fattige?

Det var kirkens oppgave å ta vare på de fattige.

→ En fjerdedel av tienden - den såkalte bondeluten - skulle brukes til å hjelpe de fattige med.

- Dette henger sammen med kong Magnus sin opplæring.
- Magnus fikk opplæring hos fransiskanerne.
- Kong Magnus ble begravet i fransiskanerkirken i Bergen.

  →Dette viser en sterk tilknytting til fransiskanerne.

- Fransiskanerne var en tiggerorden.

Domkirken i Bergen,
den tidligere Fransiskanerkirken. Kobberstikk fra 1581.

Public domain, Wikimedia commons

- En orden er en sammenslutning av mennesker som velger et religiøst liv i felleskap utenfor samfunnet.
- Tiggerordener hadde frivillig personlig fattigdom som ideal.
- Fransiskanerordenen ble grunnlagt av Frans av Assisi (1182 – 1226).
- Frans av Assisi var en sønn av en rik italiensk kjøpmann.
- Han valgte et liv i frivillig fattigdom og å hjelpe de fattige.

Frans (venstre) gir bort sin kappe til en fattig.

Frans gir sine rike klær tilbake til sin far og velger et liv i frivillig fattigdom.

Kirkemalerier fra Basilica di San Francesco i Assisi fra ca 1300. (Public domain, Wikimedia commons)

- Mange fulgte Frans sitt eksempel.
- Fransiskanerordenen ble grunnlagt rundt 1210.
- Fransiskanerordenen la særlig vekt på å hjelpe de fattige og syke.
- Fransiskanerordenen var populær.
- Fra midten av 1200-tallet fantes det fransiskanerklostre i mange europeiske byer, deriblant i Bergen.

Grunnleggelsen av fransiskanerordenen. Kirkemaleri fra Basilica di San Francesco i Assisi fra ca 1300. (Public domain, Wikimedia commons)

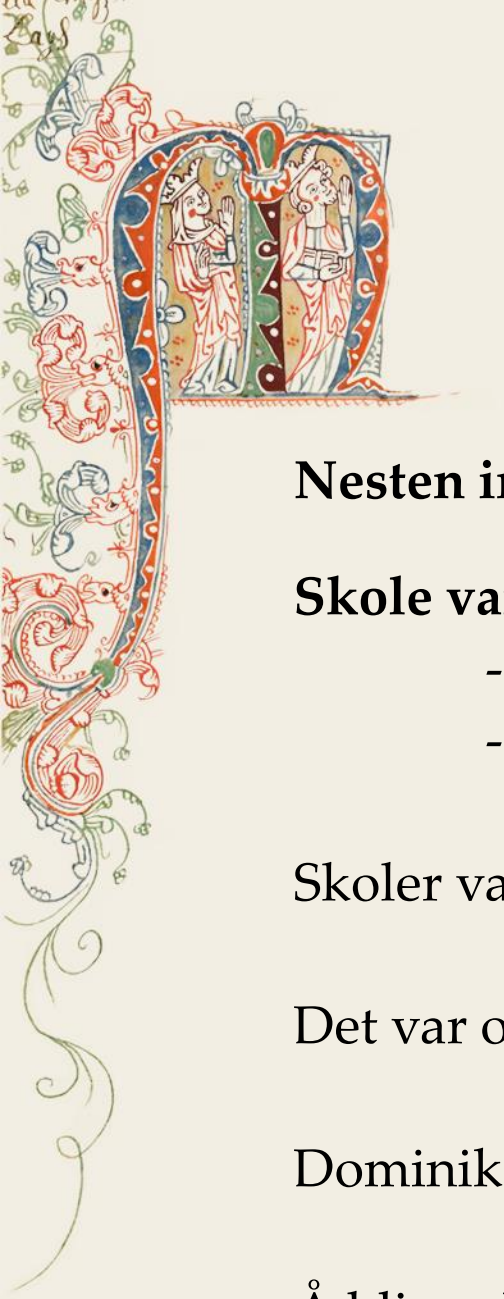

Nesten ingen barn gikk på skolen i middelalderen.

Skole var for

- kommende prester → skrift er viktig i kirken
- adelige og kongssønner → skrift trengs for å styre landet

Skoler var tilknyttet kirker.

Det var ofte munker som underviste.

Dominikanermunker var ofte veldig godt utdannet.

Å bli undervist av fransiskanerne var uvanlig.

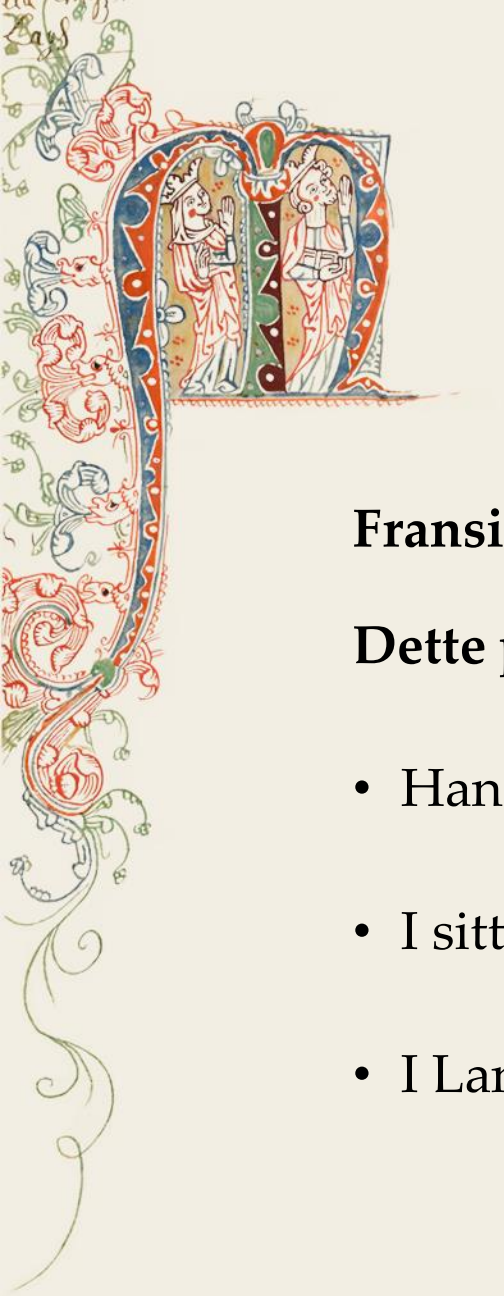

Fransiskanerne var opptatt av å hjelpe syke og fattige.

Dette påvirket også kong Magnus.

- Han stiftet 5 hospitaler.
- I sitt testamente ga han mange penger til de fattige.
- I Landsloven finnes det ingen straff for tyveri på grunn av sult.
  → Dette betydde i praksis at folk skulle gi mat til de fattige.